

Zaključak

O 19. st. prije Jonkea već su iznesene neke bitne ocjene (Barac, Krstić, Jurišić), ali nije bilo sustavnih rasprava kakve su Jonkeove. One su plod njegova vlastitoga istraživanja i potanke raščlambе. Glavni je zaključak Jonkeovih svih rasprava da su Hrvati nakon 1836. ujedinjeni u jednom književnom jeziku s jednim pravopisom. Naime, Jonke govori o ujedinjenju Hrvata u jednom književnom jeziku u 19. st., a ne o hrvatsko-srpskom ujedinjenju. Kao što je za Vebera, Šuleka i hrvatske vukovce, stavivši na jednu stranu vage zasluge, a na drugu slabosti, zaključio da prva strana preteže, i mi danas s puno opravdanja možemo reći da Jonkeove zasluge u proučavanju hrvatskoga jezika u 19. st. daleko pretežu nad možebitnim spornim mjestima u njegovim radovima.

Literatura

- Jonke, Lj., 1965.: Književni jezik u teoriji i praksi, Znanje, Zagreb.
Jonke, Lj., 1971.: Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, Matica hrvatska, Zagreb.
Jonke, Lj., 1975.–1976.: Ljudevit Gaj kao višestruki pobjednik, Jezik, XXIII (3.–4.): 67.–79.
Jonke, Lj., 1978.–1979.: Zasluge i slabosti hrvatskih vukovaca, Jezik, XXVI (1.): 5.–12.
Samardžija, M., 1990.: Ljudevit Jonke, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb.

Sažetak

Branka Tafra, Hrvatski studiji, Zagreb
UDK 811.163.42-26(091), znanstveni članak,
primljen 27. travnja 2007., prihvaćen za tisak 15. svibnja 2007.

Ljudevit Jonke about the Croatian Language of the 19th Century

The paper discusses Ljudevit Jonke's contributions to the study of standard Croatian language in the 19th century as the first systematic studies dealing with that period, and the scientific foundation that can also serve as the basis for modern research.

U POZADINI NAČELA „PIŠI KAO ŠTO DOBRI PISCI PIŠU“

Petar Vuković

U članku se pokušava pokazati da Jonke poznatim načelom „Piši kao što dobri pisci pišu“ nije želio pozvati na oponašanje jezične ekskluzivnosti književnosti, nego najprije istaknuti važnost onoga oblika jezične kulture koji se tiče simboličke funkcije književnoga jezika.

kontroverzno načelo „Piši onako kako dobri pisci pišu“ više je puta bilo osporavano i svaki se put činilo da njegovi kritičari u velikoj mjeri imaju pravo. Iako se u ovom članku polazi od uvjerenja da je načelo bilo umje-

snije nego što se općenito uviđalo, osnovna mu svrha nije dokazivati da je Jonke kao njegov zagovaratelj bio izložen nepravednoj kritici, nego iz šire perspektive razotkriti što je zapravo mislio kad se za to načelo zauzimao i zašto je isticao njegovu važnost. Iz takva pristupa bit će naime jasnije da nije želio da svi oponašamo jezičnu ekskluzivnost književnosti, nego mu je bilo stalo da se u hrvatskoj jezičnoj kulturi pozornost posveti i onomu njezinu obliku koji je tada bio zanemaren, a ni danas nije izgubio aktualnost.

Za uvid u Jonkevo shvaćanje spomenutoga načela važna su osobito dva njegova teksta. Prvi – Piši onako kako dobri pisci pišu – objavljen je najprije u tjedniku Telegram 3. XI. 1961., a poslije i u knjigama Književni jezik u teoriji i praksi (1965. a: 186.–188.) te O hrvatskome jeziku (2005.: 30.–31.).

Iz toga je teksta očito da Jonke njime zapravo reagira na Karadžićevu krilaticu „Piši onako kako narod govori“ te na to što se mnogi i dalje pozivaju na nju kad raspravljaju o pitanjima suvremene jezične kulture. Jonke ističe da Karadžićevo gledište treba revidirati jer je od njegova izricanja prošlo stotinu godina, jer su se dogodile mnoge društvene, gospodarske, političke i znanstvene promjene, a

„izredale su se [i] mnoge generacije književnika i učenjaka koji su na narodnoj jezičnoj podlozi izgradili bogat i skladan književni jezik“ (1965. a: 187.),

prikladniji aktualnim potrebama od pučke jezične osnovice na kojoj je svojedobno bio utemeljen. Jezični je uzor u koji se moramo ugledati zato upravo jezik kultiviran zajedničkim naporima tako određene kulturne elite, a ne jezik običnoga puka:

„Stoga se pred svakog našeg današnjeg pisca postavlja kao nužan zadatak upoznavanje norme suvremenoga književnog jezika, onoga jezika kojim pišu naši najbolji noviji književnici, onoga jezika koji se uzdigao iznad dijalekata i postao naš zajednički jezični izraz“ (1965. a: 187.–188.).

Kad Jonke kaže da je nužna zadaća današnjega pisca upoznavanje *norme* suvremenoga književnoga jezika, onda valja imati na umu da se on tim nazivom koristi u značenju koje ima u radovima pripadnika praške škole (usp. osobito Havránek, 1936. i Jonke, 1971.). Norma je naime u njima određena kao svojevrsan zajednički jezični osjećaj, tj. kao sustav gramatičkih i leksičkih sredstava i pravila njihove uporabe koji je svojstven nekomu jezičnomu idiomu i kojim se njegovi govornici u svojim jezičnim postavima ravnaju intuitivno i neosvijesteno. U neknjiževnim idiomima tako shvaćena norma oblikuje se spontano, u uporabi, no u književnom jeziku na oblikovanje norme često utječu i jezikoslovni i izvanjezikoslovni zahvati. Osnovno sredstvo kojim se iz gledišta jezikoslovlja intervenira u književnojezičnu normu jest *kodifikacija*, eksplicitan zapis jezičnih pravila u gramatikama, rječnicima i pravopisima. Iako je ideal praške škole da kodifikacija što vjernije odražava normu te se zato i zahtijeva potanko upoznavanje stvarne književnojezične norme prije postavljanja kodifikacije, pražani su uglavnom svjesni da je taj ideal neispunljiv, ako ni zbog čega drugoga, onda zato što je kodifikacija nužno statična (sve dok se ne izmijeni), dok je

norma ona dimenzija književnoga jezika koja je bitno obilježena tzv. sinkronijskom dinamikom. U navedenim značenjima pojmovi *norma* i *kodifikacija* upotrebljavat će se i u ovom radu, a na takvo njihovo razlikovanje nužno je upozoriti i zato što je ono Jonkeu bilo dobro poznato, ali nije nekim njegovim kasnijim kritičarima.¹

Drugi Jonkeov tekst, u kojem je načelo dobra pisca još detaljnije razrađeno, njegov je referat s poznatoga sarajevskoga kongresa jugoslavenskih slavista 1965., u kojem polemizira sa sureferenticom Milkom Ivić. Ivićeva (1965.) u svojem utjecajnom izlaganju doduše prihvaća Jonkeovo gledište da pučki jezik ne odražava najbolje suvremenu jezičnu zbilju, ali ne misli da bi ga u tom mogao nadomjestiti jezik dobrih pisaca. Tvrdi da suvremeno jezično stanje najbolje predstavlja ono što je u njemu najmanje osebujno i što je najbliže prosjeku, a jezik književnika nikako ne može niti smije ocrtavati bezbojnost prosjeka. Upućuje zato na jezik tiska, radija, televizije i filma, koji ima središnju važnost u širokom posredovanju jezičnoga utjecaja. Ivićeva međutim dodaje da

„to niukoliko ne znači da će se baš taj jezik preporučivati kao uzor, niti da sve njegove osobenosti treba bezuslovno prihvatiti kao normu buduće preskriptivne gramatike. On ovde ima da služi samo kao najpogodnija, osnovna baza za opis onog stanja koje najtjipičnije reprezentuje sadašnji razvojni trenutak naše izražajne kulture“ (1965.: 4.).

Rečeno nazivima Praške škole, Ivićeva jeziku sredstava priopćivanja pristupa kao izvoru upoznavanja suvremene književnojezične norme, ali od kodifikacije ne očekuje da tako upoznatu normu bezuvjetno slijedi.

U svojem izlaganju Jonke priznaje da gradski govornici stječu sve veći jezični ugled, ali ipak ne prihvaća da se jeziku sredstava priopćivanja prida status osnovnoga izvora za upoznavanje norme suvremenoga književnoga jezika, jer smatra da je previše klišeiziran i štur. Zbog toga ide korak dalje u specifikaciji jezika za koji drži da bi toj zadaći puno bolje udovoljio:

„Ivo Andrić, Dobrica Ćosić, Mihailo Lalić na jednoj strani, Miroslav Krleža, Dobriša Cesarić, Dragutin Tadijanović, Slavko Kolar, Marijan Matković, Ranko Marinković, Mirko Božić na drugoj [...] preuzimaju tradiciju i oblikuju našu današnjicu u svojem jezičnom izražaju i pripremaju zdravu i skladnu osnovu za našu sutrašnjicu; oni su garancija za organski razvoj našega književnog jezika, jer su oni umjetnici riječi, a ne preuzimači i često imitatori kao naši ljudi od štampe, radija i televizije, kojima je i zadatak drugi i drugačiji, ali im u našoj stvarnosti u velikoj mjeri nedostaje osjećaj i razumijevanje za pravilnost i čistoću jezičnog izraza“ (1965. b: 12.–13.).

Iako Jonke ne niječe posebnosti drugih „specijalnih ogranaka“ književnoga jezika, tj. funkcionalnih stilova, smatra da navedeni pisci i njima mogu poslužiti

¹ „U vezi s normom Jonke jedino koleba oko odgovora na pitanje otkud norma u književnom jeziku, je li mu ona imanentna ili je rezultat konsenzusa jezičnog kolektiva, jer djelo pojedinaca (jezikoslovaca) očito nije kad je i oni moraju upoznati [...]. A odgovor na to pitanje imao je nadohvat ruke, ali se u njemu tvrdi baš ono što Jonke niječe, tj. da upravo jezični stručnjaci postavljaju norme književnom jeziku“ (Samardžija, 1990.: 70.–71.).

kao uzor upravo zato što jezičnu današnjicu razvijaju „organički“, naslanjajući se na tradiciju, i imaju osjećaj za jezičnu pravilnost i čistoću.

Sumnju u to da jezik književnosti može poslužiti kao opći uzor jezične ispravnosti najcjelovitije je dosad argumentirao Krešimir Bagić (1996.). On ističe kako Jonkeovo načelo ne pazi na to

„da književnik jezikom oblikuje zaseban, ni sa čim usporediv svijet, a da ‘konvencionalni’ pisac i govornik jezikom reagiraju u unaprijed danom (jezičnom ili nejezičnom) kontekstu“ (132.).

To je načelo k tomu, tvrdi, u biti neprovedivo, jer je nemoguće doći do apsolutnoga suda o tom tko je uistinu dobar pisac i nije jasno tko bi ga uopće trebao donijeti, a usto je zasnovano na svojevrsnom začaranom krugu, jer nas najprije upozorava da u svojem pismenom izražavanju trebamo mentore, a zatim od nas zahtijeva da u njihovoj pisanoj praksi sami prepoznamo što je najbolje. U njegovoj je argumentaciji ipak ključna sljedeća tvrdnja: ako bi jezik književnih tekstova nekoga pisca i mogao biti uzoran obrazac za standardni jezik, teško da bi posrijedi bio dobar pisac, jer bi to značilo da se jezikom služi konvencionalno, a ne stvaralački. Bagić zato zaključuje da spomenuto načelo

„ne treba slijediti, ako ni zbog čega drugog onda zbog toga što i pisci sami, kada pišu nefikcionalni tekst, pišu drukčijim diskurzom nego kada pišu fikcionalni tekst“ (133.).

Iako su i Ivićeva i Bagić u načelu u pravu, Jonkeovo gledište nije ni proizvoljno ni neumjesno – u to da je zapravo riječ o razmjerno očekivanoj reakciji u situaciji u kojoj se hrvatska jezična kultura nalazila u doba kad ga je Jonke zastupao, najbolje ćemo se uvjeriti ako razmotrimo sudbinu istoga načela u češkoj jezičnoj kulturi te ako se osvrnemo na njegove slovačke odjeke. To je načelo naime potkraj 1920-ih formulirao češki jezikoslovac Václav Ertl u svojem tekstu *Dobry autor*, ovako objašnjavajući kako tomu problemu pristupa:

„Dobrim piscima ovdje smatramo ne pisce koji se ističu estetskom vrijednošću svojih djela, nego pisce koji su dobri s jezikoslovnoga gledišta, i to u užem, negativnom smislu – one u čijim tekstovima ne nalazimo jezičnih pogriješaka“ (1929.: 50.).

Ertl je uvođenjem toga načela reagirao na u Češkoj tada iznimno popularan radikalni jezični purizam, iz perspektive kojega se kao kriterij jezične ispravnosti isticao s jedne strane jezik iz vremena prije protureformacije (za koju se vjerovalo da je uzrokovala propadanje češke pismenosti i sveobuhvatnu germanizaciju), a s druge germanizmima neiskvarena narječja. Odbijajući uvjerenje da se suvremeni književni jezik mora ugledati na govor „kumice s tržnice“ i tekstove pisaca od XIV. do XVI. st., Ertl ističe:

„Uzore prema kojima ćemo normalizirati današnji način izražavanja u praktičkim gramatikama i rječnicima i kojima ćemo se ravnati u vlastitoj pisanoj praksi [...] moramo tražiti u pisaca koji su književno živi, čije se knjige do danas čitaju i čiji je jezik upravo zato i naš jezik“ (1929.: 50.).

Naglašava pritom da u dobre pisce pripadaju ponajprije suvremeni književni klasici, ali ne zbog estetske vrijednosti svojih djela, nego zato što se samo oni čitaju dovoljno da mogu imati širok jezični utjecaj.

Ertl međutim ističe i da je apsolutno dobar pisac zapravo izmišljaj koji u zbilji ne postoji jer se u tekstovima najboljih pisaca također mogu pronaći jezične pogreške. Dobar je pisac naime apstrakcija, skup obilježja koja su dobivena promatranjem i usporedbom stvarno postojećih pisaca:

„Čitajući što je moguće veći broj pisaca istoga vremena, jezikoslovac sve bolje i bolje usvaja obilježja njihova jezika, ali ujedno postaje svjestan razlika između zajedničkih obilježja, koja su, dakle, normalna, i slučajnih, individualnih obilježja, koja su, dakle, iznimke. Taj je postupak sličan statističkomu izračunu, razlika je samo u tom što se normalna pojava u odnosu na iznimnu ne izražava brojčanim vrijednostima, nego u pamćenju ostavlja trag znatno dublji od iznimne pojave, poput kapi koja često pada na jedno mjesto“ (1929.: 52.–53.).

Jezikoslovčevu je pamćenje naime, poduprto izobrazbom i jezičnim osjećajem, dovoljno izvježbano da u tekstovima čiji su ugled i utjecajnost dani cjelokupnim kulturnim položajem jezične zajednice uoči što je u njima jezično uobičajeno, a što je rijetko i iznimno. To bi Ertlovo objašnjenje bilo dovoljno da odgovori na neke Bagičeve prigovore, ponajprije one koji se tiču toga tko odlučuje koji su pisci dobri, kako to čini i kako u njihovu jeziku prepoznaje što je ispravno.

Čvrstih pokazatelja da je Jonke čitao Ertla nemamo – nigdje ga naime nije izravno navodio,² a ni u njegovoj se argumentaciji ne mogu prepoznati nedvosmisleni Ertlovi utjecaji. Ipak, s načelom dobra pisca morao se susresti čitajući članak Viléma Mathesiusa o elastičnoj stabilnosti (1932.), za koji pouzdano znamo da je na Jonkeovu pristupu ostavio ključan trag. Njegov je utjecaj očit i kad je riječ o određivanju dobra pisca, jer evo što o dobrom picu piše Mathesius:

„Ako uistinu želimo dosegnuti stabilnost u našem književnom jeziku, moramo se oprijeti o jedinu organsku osnovicu za takve težnje: o današnju jezičnu uporabu u češkom književnom jeziku, a nju ćemo ustanoviti [...] samo na osnovi jezične prakse dobrih čeških pisaca koja se najbolje očituje u prosječnoj češkoj književnosti u posljednjih pedeset godina, i to u književnosti u najširem smislu riječi, lijepoj i znanstvenoj“ (1932.: 23.).

Usto što prilično precizno omeđuje razdoblje jezične suvremenosti na posljednjih pola stoljeća (standardizacija novočeškoga književnoga jezika stabilizirana je naime u načelu oko 1880.), Mathesius u citiranoj rečenici pojam dobra pisca širi na „književnost u širem smislu“, u koju, osim književnih, ubraja i znanstvene tekstove. Slijedeći takvo, u odnosu na Ertla donekle izmijenjeno, određenje pojma, i Jonke u svojoj prvoj formulaciji načela dobra pisca govori u biti o „književnosti u širem

² Jonke se na tekstove praške škole i inače obično nije izriječno pozivao pa se utjecaji te škole na njegove radove s područja hrvatske jezične kulture mogu analizirati samo uz pomoć neizravnih tragova. U tom uostalom nije bio osamljen, slična je „prešutnost“ praškoga naslijeđa karakteristična i za najvažnijega praškoga učenika u Sloveniji Borisa Urbančiča (1987.).

smislu“ (spominje naime u njoj izrijeком naraštaje pisaca i znanstvenika koji su sudjelovali u stvaranju današnjega književnoga jezika) te se zato i čini da je upravo Mathesiusov rad bio izvor iz kojega je spomenuto načelo preuzeo.³ Od Mathesiusa međutim nije preuzeo i motive njegova zauzimanja za to načelo – dok on nadilazi Ertlovo suprotstavljanje arhaizaciji i ruralizaciji suvremenoga književnoga jezika te u prvi plan ističe da je ugledanje u jezik dobrih pisaca jamstvo za postizanje elastične stabilnosti književnoga jezika, Jonke u svojoj formulaciji kao da se vraća korak unatrag jer naglašava ponajprije otpor jezičnoj ruralizaciji. Čini se ipak da se njegova motivacija ne može u cijelosti svesti na to te da se u njoj prešutno podrazumijeva i nešto drugo.

Prešutni motivacijski sloj u vezi je s Bagićevim prigovorom da Jonke ne pokazuje dovoljno osjećaja za posebnosti jezika književnosti, u što jedva da može povjerovati svatko tko je pročitao sljedeći Jonkeov tekst:

„Mnogi pod pojmom književnog jezika razumijevaju jezik književnosti, beletristike, pa o jezičnim pojavama prosuđuju s gledišta te i takve funkcije književnog jezika, ali to dakako za druge funkcije književnog jezika ne mora biti ni obavezno ni korisno. [...] Književni je jezik svakako jezik neke narodne zajednice koji stoji iznad dijalekata i sposoban je da bude komunikativno sredstvo za pripadnike raznih dijalekata. To nije dakle samo jezik književnosti, nego jezik čitave narodne kulture: i sporazumijevanja, i rada, odnosno poslovnosti, i književnosti, i nauke, i poezije, dakle svega onoga u čemu se izražava kultura jednog naroda. Dakako, bez obzira na funkcije, jedno mu je zajedničko: narodni duh, osnovni leksički fond, gramatička i pravopisna jedinstvenost, briga o čistoći i estetici jezičnog izražaja, jednom riječju: kultura jezika. Ali prema različitim funkcijama različite su mu i osobine. A te osobine treba svakako uvažavati, poštovati. I da kažem sasvim jasno i određeno: drugačiji su zadaci npr. novinarskog jezika, a drugačiji naučnog i pjesničkog jezika, pa su se nužno i prema tim zadacima razvili neki specifični elementi i jednog i drugog i trećeg ogranka književnog jezika“ (1965. a: 184.).

Ako se međutim usporede njegove dvije formulacije načela dobra pisca – prva, u koju uvrštava „književnost u širem smislu“, i druga, u kojoj izrijeком navodi samo suvremene književne klasike – uistinu bi se moglo učiniti da je njegovo gledište i ovdje nazadovalo, da više ne pazi na razlikovanje na koje je prije toga pazio i da je Bagićeva zamjerka posve na mjestu. Širi kontekst u kojem su ti tekstovi nastajali upućuje ipak na to da se pomicanje naglasaka s funkcionalne raslojenosti književnoga jezika na njegovu simboličku važnost za zajednicu što se njime služi može tumačiti i drukčije.

Ako se na trenutak opet okrenemo češkoj jezičnoj kulturi, vidjet ćemo da se u njoj određivanje korpusa tekstova koji najbolje odražavaju suvremenu književnojezičnu normu postupno uistinu razvilo do gledišta vrlo bliskoga onomu što ga je zastupala

³ Iako sam Jonke nekoliko puta (među ostalim i u 1965. b: 10.) ističe kako se za načelo dobra pisca prije njega zauzimao već Petar Skok (1952.), dvadeset godina stariji Mathesiusov tekst, u kojem se raspravlja i o tom načelu, bio mu je u najmanju ruku jednako dobro poznat.

Milka Ivić. Od prilično usko shvaćenoga Ertlova „dobra pisca“ kao književnoga klasika preko Mathesiusove „književnosti u širem smislu“, razvoj je naime tekao do Havránekovih (1932.) govorenih postava intelektualnih slojeva i Weingartova (1934.) jezika sredstava priopćivanja, u ono doba uglavnom novina. Takav je tijekom dakako bio u vezi s demokratizacijom književnoga jezika, tj. s time da je pristup u javno sporazumijevanje postupno bivao omogućivan sve većemu broju ljudi. Taj je proces vrhunac dosegno nakon Drugoga svjetskoga rata te i nije čudno što su i jezik sredstava priopćivanja i govoreni jezični postavi kao izvor suvremene jezične norme ozbiljniju razradu doživjeli upravo tijekom 1960-ih (usp. osobito Jedlička, 1969.; Daneš, 1969.; Stich, 1969.), dakle približno u vrijeme kad slična gledišta zastupa i Milka Ivić. Iz gledišta praškoga funkcionalizma činilo se naime da je riječ o prirodnom razvoju koji je tekao upravo onako kako su funkcionalisti željeli: proširivao se broj aktivnih korisnika književnoga jezika, korpus tekstova za koje se smatralo da mogu poslužiti kao izvor upoznavanja suvremene književnojezične norme bio je sve manje ograničen, a i kodifikacija je postupno napuštala one svoje sastavnice koje u tako ustanovljenoj normi nisu imali uporišta. Na to da je ipak riječ o posebnom slučaju koji nije nužno univerzalan upozorili su međutim prilozi slovačkih jezikoslovaca, koji i na Jonkeovo zauzimanje za načelo dobra pisca mogu baciti novo svjetlo.

U slovačkim radovima s kraja 1960-ih ističu se naime ponajprije oni oblici jezične kulture koje klasična praška teorija nije dovoljno ili uopće uzimala u obzir. Primjerice, Josef Ružička piše:

„Književni je jezik danas najvažniji i najviše obvezujući idiom nacionalnoga jezika jer ima znatno veće značenje za narodni život nego narječja i slengovi. To je jedino cjelonacionalno sredstvo sporazumijevanja i zato književni jezik na sebe preuzima i nacionalnoreprezentativnu funkciju nacionalnoga jezika u cijelom njegovu opsegu“ (1967.: 12.).

Isticanje važnosti te funkcije u slovačkoj je jezičnoj situaciji bilo uvjetovano položajem slovačkoga jezika u češko-slovačkoj federaciji, koji je tek trebao razviti posebna sredstva za složenije funkcije, a pritom je bio pod snažnim utjecajem češkoga. Slovačka je jezična kultura stoga bila znatno manje demokratska nego češka:

„Zato je prvim izvorom za spoznavanje književnojezične norme potrebno smatrati tzv. odabranu praksu, tj. svjesnu (eksplicitnu) književnojezičnu praksu – dakle pisane i govorene jezične postavbe tzv. dobrih pisaca. Istina, i iz te će se odabrane prakse uzimati samo one sastavnice koje su im zajedničke i koje odgovaraju kriterijima standardnosti“ (1967.: 17.).

Ukratko, za slovačku su jezičnu kulturu pokraj 1960-ih bila karakteristična stroža ograničenja u odabiru korpusa uzornih tekstova i veća preskriptivnost nego za češku, što je bilo dano ponajprije nedovoljno učvršćenom književnojezičnom normom i njezinom razmjerno slabom proširenošću u šire društvene slojeve te jakim češkim utjecajem – u takvim prilikama slovačkoj je jezičnoj politici bilo potrebno čvršće jezično, ali i identitetsko uporište.

Iako su neki češki jezikoslovci smatrali da je prikazano gledište slovačkoga jezikoslovlja previše obrambeno, ono im je u osnovi pomoglo da uvide kako je klasično učenje praške škole možda idealno za idealne jezične situacije, ali i da mnogi jezici i njihovi govornici nisu u takvim situacijama. Potaknut tom spoznajom, František Daneš (1968.) razradio je tipologiju stavova prema jeziku koji imaju ključnu ulogu u jezičnoj kulturi i jezičnoj politici – dijeli ih na racionalne i neracionalne, pri čemu unutar prvih izdvaja instrumentalni (za postizanje priopćajnog cilja biraju se jezična sredstva koja su učinkovita i gospodarstvena) i etički stav (poštuju se jezične norme koje dano društvo priznaje), a unutar drugih afektivni (priopćajni ciljevi i jezična sredstva određeni su osjećajnim čimbenicima i željama), i običajni (priopćajni ciljevi i jezična sredstva određeni su tradicijom). Racionalno i neracionalno usmjerenje čine naime glavnu oprjeku u odnosu jezične zajednice prema književnomu jeziku:

„Trajanje i razvoj jezične zajednice zahtijevaju da dijalektički odnos tih dviju težnja bude uravnotežen, i to posredovanjem nekoga vrijednosnoga standarda, opće priznatoga motivacijskoga uzorka. Ne bi se smjela previdjeti ovisnost vrijednosnih uzoraka o povijesno-društvenoj situaciji dane jezične zajednice i problematično je pokušati odrediti ili primijeniti jedini ‘idealni’ uzorak na sve situacije, tj. na sve jezike i na sva razdoblja u razvoju pojedinoga jezika“ (1968.: 120.).

Iako je, smatra Daneš, za razvoj ljudskoga društva karakteristično postupno slabljenje neracionalnih stavova i jačanje racionalnih, jezična kultura ne može se temeljiti isključivo na racionalnima, nego mora uspostaviti ravnotežu između dvaju spomenutih usmjerenja, koja nije trajna nego je uvijek odgovor na aktualne izazove s kojima se dana jezična zajednica suočava.

Prešutni motiv Jonkeova zauzimanja za načelo dobra pisca pripada usmjerenju koje bi Daneš nazvao neracionalnim, jer se ne odnosi na ujednačivanje javnoga sporazumijevanja na što većem prostoru i za što više govornika nego na simboličko očitovanje posebnosti skupine govornika pozivanjem na njezine jezične tradicije – najjasnije se to u njegovim formulacijama vidi kad pisce što ih navodi jasno dijeli prema „varijantama“ kojima su pisali i kad ističe da je atribut *nacionalni* „u čitavoj problematici zaista vrlo odlučan faktor“ (1965. b: 10.).

Jonkeova polemika s Milkom Ivić u tom je smislu zapravo bila sraz između gledišta na kojima su počivale hrvatska i srpska jezična kultura – hrvatska je ne samo tradicionalno restriktivnija nego je i u aktualnim društveno-političkim uvjetima bila slabiji partner, dok je srpska bila samosvjesnija i nije imala potrebe za protektivnim stavom, a često ni razumijevanja za hrvatsku potrebu za njim.⁴ Iako ostaje otvoreno pitanje koliko su pisci što ih Jonke navodi s obzirom na takvu simboliku mogli poslužiti kao uzorni, njegovo zauzimanje za načelo dobra pisca bilo je zapravo odraz gledišta da su ograničeniji korpus uzornih tekstova i veća preskriptivnost legitiman

⁴ U vezi s time znakovito je Danešovo priznanje da su i Česi često pokazivali nerazumijevanje za inzistiranje Slovača na jezičnoj posebnosti (1968.: 124.).

dio jezične kulture tako dugo dok sama jezična zajednica za njima osjeća potrebu. To je svakako i danas aktualna poruka načela dobra pisca, koju Jonke svojedobno nije mogao otvoreno izreći, ali je njome ipak nagovijestio kasniji razvoj hrvatske jezične kulture, od Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika 1967. do konačne potvrde jezične samostalnosti nakon 1990.

Literatura

- Bagić, Krešimir (1996.): Treba li pisati kako dobri pisci pišu?, Jezik i komunikacija, Zagreb, 131.–139.
- Daneš, František (1968.): Dialektické tendence ve vývoji spisovných jazyků (Příspěvek sociolingvistický), Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů, Praha, 119.–128.
- Daneš, František (1969.): Kultura mluvených projevů, Kultura českého jazyka, Liberec, 47.–60.
- Ertl, Václav (1929.): Časové úvahy o naší mateřštině, Praha.
- Havránek, Bohuslav (1932.): Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura, Spisovná čeština a jazyková kultura, Praha, 32.–84.
- Havránek, Bohuslav (1936.): Zum Problem der Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur, Actes du IVème Congrès International des Linguistes, Kobenhagen, 151.–156.
- Ivić, Milka (1965.): Problem norme u književnom jeziku, Jezik, XIII., 1.–8.
- Jedlička, Alois (1969.): Vývojová dynamika současné spisovné češtiny, Kultura českého jazyka, Liberec, 31.–45.
- Jonke, Ljudevit (1965. a): Književni jezik u teoriji i praksi, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit (1965. b): Problem norme u hrvatskosrpskom književnom jeziku, Jezik, XIII., 8.–15.
- Jonke, Ljudevit (1971.): Norma i kodifikacija književnog jezika, Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, Zagreb, 22.–24.
- Jonke, Ljudevit (2005.): O hrvatskome jeziku, Zagreb.
- Mathesius, Vilém (1932.): O požadavku stability ve spisovném jazyce, Spisovná čeština a jazyková kultura, Praha, 14.–31.
- Ružička, Josef (1967.): Problémy jazykovej kultúry, Kultúra spisovnej slovenčiny, Bratislava, 9.–22.
- Samardžija, Marko (1990.): Ljudevit Jonke, Zagreb.
- Skok, Petar (1952.): O jezičnoj kulturi, Jezik, I., 3.–9.
- Stich, Alexandr, 1969.: Současné úkoly jazykové kultury, Kultura českého jazyka, Liberec, 103.–112.
- Urbančič, Boris (1987.): O jezikovni kulturi, Ljubljana.
- Weingart, Miloš (1934.): Český jazyk v přítomnosti, Praha.

Sažetak

Petar Vuković, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 811.163.42-26, znanstveni članak,
primljen 30. travnja 2007., prihvaćen za tisak 8. svibnja 2007.

Behind the Principle „Write as Good Writers Do“

In the paper, it is suggested that the well-known principle „Write as good writers do“ was not Jonke’s appeal to imitate language exquisiteness of literature, but rather a manifestation of the language culture aspect focusing on the symbolic function of the standard language.

PITANJA I ODGOVORI

NEDOUMICE O PORIJEKLU I PODRIJETLU

edan pisac amater napisao je svoj životopis i dao ga prijatelju koji se malo više razumije u jezik da mu ga pročita i usput ispravi ako ima što ispraviti. Prijatelj je životopis pročitao, ispravio što je mislio da treba ispraviti i rukopis vratio. Kad je pisac ponovno čitao svoj tekst, zapazio je da mu je *porijeklo* promijenjeno u *podrijetlo* i prigovorio:

- To nisi trebao mijenjati!

- Jesam - odgovori prijatelj - jer je *podrijetlo* bolje nego *porijeklo*.

- Nije! - ustvrdi pisac. U Babić-Finka-Moguševu pravopisu nalaze se obje riječi.

Prijatelj je pogledao i zaista se nalaze. Zbunjeno, zapitao je što to znači.

Znači ono što piše, ali to treba znati pročitati. U pravopisnome se rječniku nalaze obje riječi, ali ne ravnopravno.

Imenica *podrijetlo* piše samo tako, bez ikakve oznake, a *porijeklo* je zabilježeno ovako: *porijeklo* > *podrijetlo*.

Kad nije jednako, onda nije jednako. U 27. točki Predgovora pravopisnome rječniku piše ovako: „Znakom > kao upućivanje na bolju riječ služili smo se u ograničenome opsegu...“

Sad bi trebalo biti jasno što u rječniku piše. I još nešto, valja znati da prije služenja pravopisnim rječnikom treba pročitati što piše u njegovu predgovoru. I još više od toga: treba pročitati predgovor cijelomu pravopisu. U njemu piše i ovo:

„Budući da pravopisna pitanja u hrvatskoj kulturnoj javnosti neprestano izazivaju nesporazume i sporove, potrebno je prije služenja pravopisom pažljivo pročitati ovaj predgovor i predgovor pravopisnomu rječniku.“

Da su to učinili pisac i lektor, mislim da nesporazuma ne bi bilo.

No obojica su se mogli zapitati, zašto je tako u Hrvatskome pravopisu, zašto je bolje *podrijetlo* nego *porijeklo*. To bi bilo pravo pitanje. I odgovor bi na nj bio jednostavan.

To je zato što *podrijetlo* ima jaču hrvatsku pravopisnu normu, a prema tomu i tradiciju. Broz u svome Hrvatskome pravopisu iz 1892. ima samo *podrijetlo*.

Kad je Boranić preuzeo Brozov pravopis, 3. izdanje, i dodao mu svoje ime, unio i *porijeklo*, ali ovako:

*poreklo, *dijal. mjesto* podrijetlo.

U 5. i 6. izdanju ima:

*poreklo, *porijeklo, *dijal. mjesto* podrijetlo.

U 1. izdanju svoga pravopisa iz 1921. ima: *poreklo *vidi* podrijetlo,

a tako je i u 2., 3., 4. izdanju.

U 5. je izdanju, koje je bilo tiskano prema diktatorskome Pravopisnome uputstvu iz 1929. ovako:

*poreklo, v. podrijetlo.

Očito je to bio propust za to izdanje jer je u 6. i 7. izdanju pisanome prema istome Pravopisnome uputstvu:

podrijetlo i porijeklo

porijeklo i podrijetlo.